

ÉLŐ TÁJ II.

Vizek kanyargási

Előszó

"Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj..." - én is átélhettem ezt amikor a minap repülön külföldre utaztam és lévén makulátlanul tiszta az ég, fentről ellenőrizhettem az iskolában tanult földrajzi ismereteim helyességét. A Dunakanyar, aztán a Balaton csakúgy, mint a földrajzatlásban, közben sok-sok szögletes vagy elnyújtott, néha hullámos formájú folt: szántók, gyepek, erdők, itt-ott utakkal, folyókkal, patakokkal, mérnöki vonalzóval meghúzott csatornákkal megtörve, aztán furcsa amőbákként, vagy kristályos szerkezetekként az emberi települések, később az Alpok hófödte csúcsai. Megdöbbentő volt látni azt, hogy a természet még szabályozatlan foltjait hogyan veszi körül a kultúrtáj óceánja. Elszórt szigetekként zöldelltek felém az emberalkotta táj szabályos sokszögei közül.

Az ember statikus rendet próbál alkotni a tájban. Meghatározza az erdők, a szántóföldek, a legelők helyét, ezt térképre rajzolja, eztán ettől eltérni nem lehet. A folyókat gátak közé szorítja, csatornákat húz, utakat épít, városokat, gyártelepeket tervez a rajzasztalon, és így is valósítja meg. Ezzel szemben a természet mindig állandó változásban volt, és lenne ma is, ha engednénk. Így van minden élőlény: születésétől haláláig változik, növekszik, majd szép lassan visszatér a földbe. Ez a változás, ez a dinamika nyomon követhető a kicsitől a nagyig, a bolygószintű mérettől a baktériumokig és egysejtűekig. Tudjuk jól, hogy a földtörténeti múltban a ma jól ismert kontinensek egészen másként helyezkedtek el, vándoroltak, közeledtek és távolodtak egymástól, és ez a mai állapot sem végleges, százmillió év múlva talán egészen más lesz Földünk képe. Ugyanígy változott bolygónk felszíne is. Ahol valamikor síkság volt, ott hegyek emelkedtek, és az ősi, magas lánchegységek helyén sok százmillió év után ma esetleg már csak dombokat találunk. A folyók új és új medreket vájtak maguknak, és legfeljebb csak légifotón lehet felismerni azt például, hogy a Tisza merre kalandozott a Magyar Alföldön. Az erdők kigyalogoltak a gyepekre s terjedtek a nyílt területek rovására, miközben maguk kiöregedve, vagy viharok, tüzek, árvizek nyomán tisztásoknak, legelőterületeknek engedtek teret. A tavak feltöltődtek, s helyükön virágzó rét pompázott, majd erdő zöldellt. A táj élt: minden állandó változásban volt, a görög filozófusok zseniális megérzése volt, amikor a természet egyik őselvének vallották: panta rhei, minden mozog.

Sokáig mindenki tudta ezt, de legalábbis sejtette. Szabadon teret engedett a természet erőinek, később már talán csak azért, mert amúgy sem tudott volna ellenszegülni nekik. Miként a tao elvei is szólnak, maga is "lemerült a vízzel és felbukkant a vízzel, követte a vizet és elfeledte önmagát" azaz nem avatkozott be semmibe erőszakkal hanem alkalmazkodott a teremtés őselveivel. A földnek csínját kiismerve ott ahol halászni lehetett halászott, ahol művelésre alkalmas területet talált, ott szántott és vetett. Volt ahová piramist, szentélyt, vagy emberi hajlékot emelt, felhasználva a közelben lévő anyagokat: vályogot, vagy éppen követ. Az így létrejött táj, - benne az emberi alkotásokkal, szervesen növekvő településekkel - a természet még kiterjedt birodalmával összefonódva, harmonikus összhangban lüktetve: ÉLŐ maradt. Később, úgy néhány száz éve a napnyugaton élő emberek egyike-másika elkezdett úgy gondolkodni, hogy a teremtés nem elég jó. Ettől kezdve egyre inkább ez vált természetessé: az ember saját tervei alapján a tájat átalakítja, a vizet máshová vezeti, a folyót szabályozza, az erdőt kiirtja, máshol idegenföldről hozott fából ültetvényt telepít, a gyepet "szűzföldként" eke alá kényszeríti, utakat, vasutakat, gyárakat, lakótelepeket, tervezett városokat épít, s teszi ezt mindaddig, míg végre a tájban Isten arca helyett a saját tükörképét látja.

A régi ember fiatalos rugalmassággal alkalmazkodott a teremtett világ által adott formákhoz, forrásokhoz, az élő táj lüktetéséhez. Ezzel szemben úgy látszik, mára az emberiség megöregedett, gondolkodásmódja az időskor szklerózisos merevségét hordozza magán. Nem hagy teret a természet mozgásainak, mindent egy merev kristályrendbe próbál beerőltetni. Tortúra ez, olyan, mintha a tájat Prokrasztész ágyába, vagy a középkori inkvizítorok spanyolcsizmájába kényszerítenénk.

Két őselem az, amelytől a mai ember különösen fél. Az egyik a tűz, a másik a víz. Mindkettőt csak és kizárólag szabályozott formában tudjuk elképzelni, holott a természetnek mindkettő szabadságára szüksége van, mindkettő alakítja-formálja a tájat. Nyomukban, azután, amit mi pusztításnak vélünk, az élet megújul, a tájba a teremtő inspirációk lehelnek új formákat. Nézzük a Hortobágy példáját: valaha a Hortobágy a Tisza szabad ártere volt, nem csak a folyó tavaszi áradásai borították el évről évre, hanem maga a Tisza medre is kíváncsian bekalandozta a síkságot, és maga után hagyta emlékül azokat az ősmedreket, laposokat, amelyek a mára kiszáradt pusztában a vízi világ utolsó menedékei. A víz uralmát időnként szárazság váltotta fel, s ezekben az időszakokban egy-egy villámcsapás lángba boríthatta a tájat, csakúgy, mint a végtelen ázsiai sztyeppéken, vagy az észak-amerikai prérin. Következő évben a természet mintha mi sem történt volna, megújulva zöldellt a tavaszi áradások nyomán. Mindez nemcsak a természet rendszereit, hanem egy ősi életmódot is fenntartott, amit ma újra felfedezve, ártéri gazdálkodásnak nevezünk.

A gátak közé szorított Tisza már nem látogat a Hortobágyra, legfeljebb ha a természetvédelem a Keleti és Nyugati főcsatornán keresztül fáradságos munkával odavezeti azt. Így megszűnt a táj régi dinamikája, és csak az ősi szilaj világ maradványai emlékeztetnek arra, hogy itt valamikor a természet volt az úr. Mégis a Hortobágy azon kevés területek egyike, ahol a természetes folyamatok - ha korlátozottan is, de ma is életben tarthatják a tájat.

Hasonló a helyzet a Nyírségben, melynek futóhomokját a Kárpátokból az Alföldre ömlő folyók hordalékából halmozta fel az elmúlt tízezer évek során a szél. A buckák már régóta nem mozognak, maga a természet is megkötötte őket, méginkább az ember, amikor a homokbuckákat akáccal beerdősítette. Az egyhangú ültetvények helyett hajdan terebélyes tölgyek foltjai váltakoztak itt sokféle virággal díszített tisztásokkal, s a szukcesszió, a tüzek, a viharok, az itt legelő állatok segítették a mozaikok folytonos mozgását. A buckák között ősi vizes területek, nyírvízlaposok voltak a jégkorszak utáni hűvösebb- nedvesebb klímából ideszorult növények utolsó menedékeiként. Ezeket a laposokat az elmúlt száz évben sorra kiszáradították, és vizüket a szintén csatornává szabályozott Berettyóba vezették. Így hagyták el mindenütt az éltető vizek a Magyar Alföldet, és a gazdag vízi világ így adta át helyét a szántóföldek sokaságának. Sajnos, napjainkra kellett kínkeservesen beismernünk azt, hogy a folyók megzabolázása, a vizes területek lecsapolása visszajára sült el. A rendezett világban a természet próbálja letépni magáról az ember által rárakott súlyos rabláncokat. A Tisza és a Duna évről évre magasabb árhullámaival próbálja lerázni a rákényszerített rabját, a belvizek csillogó foltjai újra és újra felidézik a hajdani vízivilágot, miközben egyre súlyosabb szárazságok pusztítanak. Talán mégis a régiek tudták jobban? Talán mégis inkább nekünk kellene alkalmazkodnunk a természet adottságaihoz és örök változásához? Talán igen. Talán még nem késő...

Az előző kötet írásai arról is szóltak, hogyan élt valaha az ember harmóniában a természet erőivel, hogyan hagyta rajta úgy keze nyomát a tájon, hogy sokszor ezeket az alkotásokat is természetesnek érezzük (pl. ördögárok, kunhalmok, földábrák, földvárak, ősi építmények). Most arról olvashatunk, miként lehetne újra visszatérni ehhez a gondolkodásmódhoz és az ebből fakadó életmódhoz, amely lehetővé tenné, hogy a természet legyőzésének elmúlt egy-két száz éves epizódja után képesek legyünk újra a világ értő sáfárai lenni. Erre az új gondolkodásmódra szolgáltatathatna példát a Tisza-völgy új szemléletű kezelése, vagy a Hortobágy, amely az ember és a természet harmonikus együttélésének példaként nemrég méltán kapta meg a Világörökség címet.

Angyalháza és Szelencés puszták régi vízrendszere hamarosan újraéled, a fokok megnyílnak. A régi kutak megújulnak, és a szürke marhák szaporodó gulyái legelik a legutóbbi nagy tüzek után újra

sarjadó gyepeket. Mindezekhez Örsi Zsolt írásaiban ott az eszmei háttér. Talán az Egyek-Pusztakócsi ősi mocsárrendszer és a vele egységet alkotó nedves és száraz gyepek mozaikja is visszanyeri régi formáját, és újra működhet a hosszú idő óta merev formák közé szorított rendszer? Reméljük Aradi Csaba és Gőri Szilvia tervei nyomán mindezek valósággá válnak. A Tisza további szabályozása és gátjainak emelése, élő folyóból csatornává alakítása helyett talán az egész Tiszavölgyet: a Tiszát, a természetet és az itt élő embert szerves egységként kezelő régi-új gondolkodás nyer teret, amit Balogh Péter és Molnár Géza cikkei mutatnak be az elkövetkezendő lapokon.

A táj és ember összhangjának útját ismerjük. Az elméleti alapok és a gyakorlati példák nyomán itt az ideje, hogy jövőnk fokozódó ütemű felélése helyett egyre többen térjünk vissza erre az útra.

Gyarmathy István